

Krzysztof Bobrowski

Pracownia Profilaktyki Młodzieżowej „PRO-M” Instytutu Psychiatrii i Neurologii
w Warszawie

BADANIE EFEKTYWNOŚCI LEKCJI WYCHOWAWCZEJ NT. ODURZANIA SIĘ KLEJEM

Wprowadzenie

Lekcja na temat odurzania się klejem powstała na „społeczne zamówienie”. Od młodzieży uczącej się w jednym z warszawskich liceów, z którym od wielu lat współpracuje nasza Pracownia, docierały do nas sygnały o faktach odurzania się przez pojedynczych uczniów klejem. Wobec możliwości rozszerzenia się tego zjawiska na innych uczniów postanowiliśmy przeprowadzić w szkole działania profilaktyczne. Przygotowaliśmy projekt lekcji wychowawczej, który pilotażowo przepróbowaliśmy z grupą zaprzyjaźnionych z nami uczniów. Przekazali nam oni szereg pomocnych w dalszej pracy uwag.

Charakterystyka „Lekcji o kleju”

Zasadniczym celem lekcji jest uwrażliwienie młodzieży na zagrożenia związane z odurzaniem się klejem oraz zachęcenie do przyjmowania aktywnej postawy (i z profilaktycznego punktu widzenia pożądanej postawy) wobec osób odurzających się lub zachęcających do odurzania się.

Lekcja nie ma formy wykładu, lecz opiera się na aktywnej pracy w małych grupach. Na wstępie uczniowie otrzymują, przedstawioną jako oczywistą, informację, że odurzanie się klejem niesie ze sobą różnorodne zagrożenia i dlatego osoby odurzające się mogą potrzebować pomocy ze strony kolegów. W dalszej części zajęć młodzież poszukuje optymalnych sposobów reagowania na sytuacje związane z odurzaniem się. Przy okazji tej pracy omawiane są zagrożenia, jakie mogą wynikać zarówno z odurzania się długotrwałego jak i incydentalnego, zagrożenia związane z toksycznością kleju jak i z okolicznościami, jakie towarzyszą czasem odurzaniu się klejem (np. bliskość ruchliwej ulicy, wkładanie głowy do foliowego worka z klejem, itp.).

Pytania ewaluacyjne

Celem badań było sprawdzenie bezpośrednich efektów przeprowadzonych lekcji, a w szczególności uzyskanie odpowiedzi na pytania:

1/ czy pod wpływem lekcji zwiększa się wiedza o zagrożeniach związanych z „klejeniem się”?

2/ czy zwiększa się gotowość, po uczestniczeniu w lekcji, do aktywnego reagowania na osobę odurzającą się klejem?

3/ czy zmienia się pod wpływem lekcji ocena zagrożeń związanych z „klejeniem się” na tle odurzania się innymi środkami?

Dodatkowy cel badań dotyczył poznania tego, jak uczniowie oceniają zagrożenia związane z systematycznym używaniem nie tylko kleju ale i innych substancji odurzających.

Charakterystyka badanych grup i procedura badań

Osobami badanymi byli uczniowie z 14 klas: I, II i III warszawskiego Liceum Ogólnokształcącego. Badania realizowano w lutym i marcu 1990 roku.

Lekcje nt. kleju przeprowadzone zostały najpierw w 7 klasach (w ciągu jednej godziny lekcyjnej, równoległe we wszystkich klasach). Po upływie ok. miesiąca pozostałe 7 klas uczestniczyło w lekcji o kleju z tą różnicą, że na samym początku zajęć uczniowie wypełniali ankiety ewaluacyjną. Na pytania ankiety odpowiadali również uczniowie, którzy uczestniczyli w lekcji przed miesiącem. Tak więc grupę uczniów mających zajęcia wcześniej traktowaliśmy jako eksperymentalną (z pomiarem - posttest - odroczone w czasie o miesiąc), a grupę mającą odroczone w czasie zajęcia - jako porównawczą (rys.1). O przynależności do jednej z tych dwu grup

Rysunek 1
Schemat badawczy z grupą porównawczą, bez pretestu
(z tzw. odroczoną profilaktyką)

E	lekcja o kleju	pomiar	-
P	-	pomiar	+ lekcja o kleju

decydowała obecność danej klasy w szkole w czasie pierwszej tury planowanych przez nas zajęć oraz zgoda ze strony nauczyciela prowadzącego akurat

wtedy lekcję. Drugą grupę stanowiły pozostałe klasy spośród wszystkich klas pierwszych, drugich i trzecich. Dobór do grup eksperymentalnej i porównawczej nie był więc czysto losowy, jednak decydował o nim w jakiejś mierze przypadek.

Rysunek 2
Charakterystyka grup eksperymentalnej i porównawczej

	Poziom klasy			
	I	II	III	
E	3 KLASY n=85	2 KLASY n=45	2 KLASY n=46	N=176
P	1 klasa n=13	3 klasy n=67	3 klasy n=71	N=151
				N=327

Ponieważ grupy eksperymentalna i porównawcza nie były równoważne pod względem liczby uczniów z pierwszych klas (rys.2), przy obliczeniach statystycznych kontrolowany był wpływ poziomu klasy na wyniki.

Zajęcia z młodzieżą oraz badania prowadzili pracownicy naszego zespołu przy współudziale grupy studentów - stażystów z Wydziału Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego.

Narzędzia badawcze

Jak wspomniano wyżej pomiar sprowadzał się do odpowiedzi uczniów na pytania anonimowej ankiety.

Trzy pierwsze pytania dotyczyły oceny, na 10-cio punktowych skalach, 7 różnych substancji uzależniających, w tym kleju (rys. 3). Były to kolejno: pytanie o ocenę właściwości uzależniających, ocenę zagrożeń dla zdrowia związanych z systematycznym używaniem i zagrożeń dla rozwoju duchowego człowieka. Te trzy aspekty zagrożeń związanych z odurzaniem się

Oceń właściwości uzależniające poszczególnych substancji :

Rysunek 3
Przykład 10-pkt. skali stosowanej w badaniach

Wcale niezależniająca	alkohol	Wybitnie uzależniająca
* 1	2 3 4 5 6 7 8 9	10 *

klejem były poruszane podczas lekcji i przypuszczaliśmy, że uczniowie z grupy eksperymentalnej mogą oceniać odurzanie się klejem jako bardziej zagrażające, niż uczniowie z grupy porównawczej. Przypuszczaliśmy także, choć wydawało się nam to mniej prawdopodobne, że może wystąpić pewna generalizacja: nie tylko klej ale i inne substancje odurzające mogą być, pod wpływem lekcji, spostrzegane jako bardziej zagrażające.

W odpowiedzi na czwarte pytanie respondenci określali, jak zareagowaliby na opisaną w ankiecie sytuację spotkania z osobą odurzającą się klejem. Spośród 10 kategorii odpowiedzi, przedstawiających mniej lub bardziej aktywne reakcje, respondenci wybierali jedną. Spodziewaliśmy się, że osoby z grupy eksperymentalnej będą częściej (niż w grupie porównawczej) wybierać aktywne reakcje.

W piątym i ostatnim pytaniu uczniowie proszeni byli o wymienienie zagrożeń związanych z „klejeniem się”. Przypuszczaliśmy, że grupa eksperymentalna wymieni więcej typów zagrożeń.

Wyniki

Obliczenia statystyczne przeprowadzone zostały przy użyciu wielowymiarowej analizy wariancji MANOVA, w której dodatkowo kontrolowano wpływ płci i klasy.

Okazało się, że oceny stopnia szkodliwości poszczególnych substancji wyrażane przez uczniów na liniowych skalach, nie różniły grupy eksperymentalnej od porównawczej.

Badani z grupy poddanej oddziaływaniom wymieniali natomiast więcej rodzajów zagrożeń związanych z odurzaniem się klejem niż uczniowie z klas porównawczych ($F=9.014$, $p=0.003$). Częściej także ($F=3.91$, $p=0.049$) wyrażali zamiar aktywnej reakcji na widok osoby odurzonej (zabranie torebki z klejem i wyprowadzenie na powietrze).

Sumaryczne oceny zagrożeń dla poszczególnych substancji

Dla każdej substancji zsumowane zostały oceny zagrożeń w trzech wymiarach: zagrożenia uzależnieniem, zagrożenia dla zdrowia i rozwoju duchowego, (maksymalny możliwy wynik: 30 pkt.). Średnie ocen dla całej badanej populacji przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Ogólne oceny zagrożeń dla różnych substancji.

W obrębie ramek brak podstaw do twierdzenia o różnicach między średnimi:

Pozostałe średnie różnią się znacząco ($p < 0.05$ dla t-Studenta).

substancja	średnie ocen zagrożenia		
	ogółem badani n=322	dziewczęta n=183	chłopcy n=139
"kompot"	25.38	25.30	25.47
marihuana	23.77	24.97	22.19
klej	24.16	23.90	24.39
leki	23.71	23.86	23.52
alkohol	22.42	23.76	20.86
papierosy	19.23	19.66	18.71
kawa	9.81	10.45	9.08

Według ogółu badanych jako najbardziej zagrażający oceniany został wyciąg z maku, następnie bardzo podobnie oceniane: marihuana, klej i leki, dalej alkohol, kolejne miejsce zajęły papierosy, a ostatnie - kawa, oceniana wyraźnie inaczej niż pozostałe substancje, jako raczej nieszkodliwa. Dziewczęta wyraźnie wyżej niż chłopcy oceniały zagrożenia związane z systematycznym piciem alkoholu ($t=4.80$, $p < 0.001$), kawy ($t=2.56$, $p < 0.05$) i paleniem marihuany ($t = 4.07$, $p < 0.001$).

Porównanie ocen zagrożeń uzależnieniem, zagrożeń dla zdrowia i ducha

Policzone zostały średnie z ocen zagrożenia dla wszystkich substancji, oddzielnie dla każdego wymiaru zagrożeń. Okazało się, że ogół respondentów wyraźnie różnicuje wszystkie trzy sfery zagrożeń (t-Studenta, $p < 0.001$), najwyżej oceniając zagrożenia dla zdrowia, następnie zagrożenia uzależnieniem i na końcu zagrożenia dla rozwoju duchowego (tab.2). W każdym z tych trzech obszarów dziewczęta oceniają średnio wyżej zagrożenia niż chłopcy ($p < 0.05$).

Tabela 2

Porównanie ocen zagrożeń uzależnieniem, zagrożeń dla zdrowia i ducha.

obszar zagrożeń	średnie ocen zagrożenia		
	ogółem n=322	dziewczeta n=183	chłopcy n=139
uzależnienie	7,70	7,23	6,92
zdrowie	7,59	7,81	7,28
rozwój duchowy	6,57	6,74	6,34

Dyskusja i wnioski

Przedstawione wyniki dostarczają przesłanek do wnioskowania o pozytywnym wpływie lekcji profilaktycznej na jej odbiorców. Chodzi tu o korzystne zmiany w zakresie znajomości różnych rodzajów zagrożeń związanych z odurzaniem się klejem oraz o zmiany w deklarowanych intencjach dotyczących aktywnego reagowania na osoby odurzone.

Brak istotnych różnic pomiędzy grupami E i P w zakresie oceny zagrożeń związanych z systematycznym używaniem kleju może wiązać się z faktem, że badani przed oddziaływaniem oceniali te zagrożenia bardzo wysoko (jako bardziej zagrażające ocenione zostały jedynie opiaty). Różnic takich należałoby oczekiwać raczej wtedy, gdyby badani wstępnie nie doceniali zagrożeń związanych z używaniem kleju.

Pomimo nieuchwycenia w badaniach wpływu lekcji na ocenę zagrożeń związanych z używaniem różnych substancji, zmienna ta, mierzona na skalach, może być z powodzeniem stosowana do pomiaru skuteczności oddziaływań profilaktycznych. Świadczą o tym chociażby wyniki badań C. Eiser, J. Eiser i M. Pritchard [1], w których porównywano reakcje młodzieży na różne filmy edukacyjne. W badaniach tych proszono uczniów m. in. o ocenę na siedmiopunktowych skalach właściwości uzależniających różnych substancji i na tej podstawie (w schemacie quasi-eksperymentalnym) wykazano różnice w reakcjach młodzieży na prezentowane filmy.

Zastosowane w naszych badaniach skale pokazały także, że uczniowie różnicują zagrożenia płynące z używania różnych substancji. Okazało się przy tym, że płeć jest istotnym czynnikiem wpływającym na dokonywane przez uczniów oceny. Są to dość interesujące dane, szczególnie w porównaniu z wynikami podobnych badań E. Stępień i A. Frączka [3], w których młodzież pytano o ocenę wpływu na zdrowie m.in. palenia papierosów, marihuany i picia alkoholu. W badaniach tych nie stwierdzono istotnych

różnic w ocenie wpływu na zdrowie tych zachowań. Nie wykazano także wyraźnego wpływu płci na dokonywane oceny. Można wobec tego sformułować wniosek, że pytanie o zagrożenia związane z używaniem daje bardziej zróżnicowany obraz poglądów młodzieży, niż pytanie o ocenę wpływu na zdrowie używania różnych substancji.

Kolejny już wniosek o znaczeniu praktycznym: w programowaniu działań profilaktycznych można uwzględnić fakt, że chłopcy w porównaniu z dziewczętami nie doceniają zagrożeń związanych z pićem alkoholu i paleniem marihuany. Dziewczęta z kolei słabo różnicują zagrożenia związane z używaniem wyciągu z maku i paleniem marihuany. Ważnym celem oddziaływań może być właśnie zmiana sądów młodzieży na temat konsekwencji używania alkoholu i marihuany na tle innych substancji. Dodać tu należy, że niektórzy uznani w świecie badacze jak np. W. Hansen [2] podkreślają duże znaczenie takiej strategii działań profilaktycznych, która ukierunkowana jest na zmianę sądów dotyczących konsekwencji używania różnych środków.

Przy planowaniu oddziaływań profilaktycznych można by także uwzględnić fakt, że zagrożenia dla rozwoju duchowego są przez młodzież raczej niedoceniane. Być może wynika to częściowo z trudności w zrozumieniu przez młodzież sformułowania „rozwój duchowy”. Niemniej akcentowanie tego typu zagrożeń i pomaganie młodym ludziom w kształtowaniu własnego „ducha” wydaje się godne polecenia w pracy wychowawczej i profilaktycznej z młodzieżą.

Summary

EFFECTIVENESS OF THE PREVENTION LESSON ABOUT GLUE SNIFFING

The effectiveness of one hour prevention lesson regarding glue sniffing, with the use of comparative group and no pre-test, was examined. Also, the evaluation by students (N=327) of various hazards related to systematic use of various psychoactive substances was surveyed.

The knowledge of various glue sniffing related hazards, as well as the vigourousness of reaction to intoxicated persons in the experimental group was increased, as equated with the comparative group.

In general, girls evaluated hazards related to dependence, health and spiritual development, higher than boys, but they did not differentiate some substan-

ceś. Boys more explicitly distinguished substances in the perspective of the eventual hazards, but they underestimated hazards related to alcohol and marijuana.

Piśmiennictwo

1. Eiser C., Eiser R. J., Pritchard M.: Reactions to drug education: a comparison of two videos produced for schools, *British J. of Addiction*, 1988, 955-961.

2. Hansen W. B.: School-Based Alcohol Prevention Programs, *Alcohol World*, 1993, 17,1 ...

3. Stępień E., Frączek A.: Przekonania dorastających o czynnikach i zachowaniach szkodliwych dla zdrowia, *Alkoholizm i Narkomania*, 1991, 8, 83-94.